

חג שבועות: כיצד מותר לכבות את הגז ביום טוב

פתיחה

כפי שראינו במספר מקומות (אחרי מות שנה ד', שבועות שנה ה'), למרות שביום טוב התירו לעשות מלאכות אוכל נפש, בכל זאת חלק מהמלאכות נאסרו מסיבות שונות. כפי שכותבת הגמרא במסכת ביצה (לג ע"א), גם הבערת אש חדשה נאסרה (בניגוד להעברה מאש שהודלקה מערב יום טוב), ונחלקו הראשונים בטעם הדבר:

א. **הרמב"ם** (יום טוב ד, א) ביאר, שאסור להדליק אש חדשה ביום טוב מחמת שאפשר היה להדליק אש מערב יום טוב, וכל דבר שניתן היה לעשותו מערב יום טוב אין היתר לעשותו ביום טוב עצמו. על בסיס טעם זה כתב **הברי יוסף** (תקב, א), שבמקרה בו אדם לא יכול היה להדליק אש מערב יום טוב מחמת אונס וכדומה - מותר לו להדליק ביום טוב אש חדשה.

על בסיס פסק זה נקט **הרב ליאור** (מובא במנחת כהן סי' טו), שכאשר כבתה האש שהודלקה מערב יום ואין שונים להעביר מהם אש, מותר להדליק אש חדשה, שהרי עשו כל מה שאפשר שיהיה אש מערב יום טוב. **המנחת יצחק** (ד, צט) חלק וסבר, שהרמב"ם התיר להדליק רק במקרה לא שכיח (כמו הנמצא במדבר), ולא במקרים שכיחים כמו אש שנכבתה. בטעם הדבר נימק, שאם יקלו במקרים שכיחים, יבואו גם להדליק לכתחילה אש ביום טוב. ובלשונו:

"אם כן לכאורה לדידהו, הוא הדין בהיה לו וכבה ביום טוב, אך שוב נחמתי כי עשיתים, שאדרבה יש לדקדק מדבריהם לאידך גיסא, מדהצריכו למצוא אופן רחוק מאד, ומילתא דלא שכיחא, ולא נקטו מילתא דשכיחא, כגון דכבה, שמע מינה דבכחאי גזו מ'פשוט פשיטא להו, דגם להרמב"ם אסור להוציא אש ביום טוב."

ב. **הראב"ד** (רמב"ם שם) חלק על דברי הרמב"ם וכתב, שטעם האיסור הוא משום מוקצה. עד כה אש זו לא הייתה בעולם, ועכשיו שהופיעה בחג אסורה וכחפץ שנולד ביום טוב. לשיטתו פשוט שגם במקום שלא היה אפשר להדליק אש בערב יום טוב אסור להדליק ביום טוב, שהרי האש החדשה הינה מוקצה. כך פסק גם **הרב וואזנר** (שבט הלוי ט, קכו), אם כי מטעם אחר.

בעקבות האיסור להדליק אש חדשה ביום טוב, נעסוק החג בשאלה כיצד מותר לכבות את האש לאחר שמבשלים תבשיל ביום טוב. והאם לכבות באמצעות חג"ז, סגירת ברז הגז, או הרתחת מים עד שיגלשו על האש. כפי שנראה, שאלה זו קשורה לדיון האם מותר לכבות אש ביום טוב בגרמא, ואיזו פעולה נחשבת גרמא.

כיבוי ביום טוב

האם מותר לכבות אש ביום טוב? בעניין זה נראה שיש סתירה במסכת ביצה. **מצד אחד** הגמרא כותבת (כג ע"א) שמותר לשים בשר על גחלים למרות שהבשר גורם לכיבויים, כיוון שמדובר בכיבוי לצורך אוכל נפש. **מצד שני** הגמרא כותבת (כב ע"א) שלדעת חכמים אסור לכבות אש שתחת הקדירה, ומשמע שאסור לכבות לצורך אוכל נפש. הראשונים נחלקו ביישוב הסתירה:

א. **הרמב"ן** (מלחמת יא ע"ב ד"ה אמר) כתב ליישב, שמותר לכבות את האש לצורך אוכל נפש, וכאשר הגמרא כותבת שאסור לכבות את האש תחת הקדירה, לא מדובר בקדירה עם אוכל (שהרי אז היה מותר לכבות משום אוכל נפש), אלא בקדירה ריקה, שרוצים לכבות את האש תחתיה כדי שלא תתקלקל. ובלשון **הרשב"א** (שם, ד"ה אם):

"נראה שהוא מפרש דרבי יהודה, דווקא בשמתעשן הבית שהוא יושב בו אמרה, וכן בעישון הקדרה שהוא מבשל בה וכדי שלא יתעשן המאכל שכן פירש לקמן, ואין לך עשון גדול מזה שהוא צריך לצאת בחוץ ולאכול בשר או בגשמים. ולפי פירוש זה לא נחלקו חכמים אלא בעישון הבית, אבל בעישון הקדרה מודו ליה דצורך אוכל נפש הוא."

ב. **המאירי** (שם, ד"ה וכן) ו**הב"ח** (תקיד, ב) חלקו וסברו, שכאשר הותר כיבוי לצורך אוכל נפש, הוא הותר רק כאשר במהלך הכיבוי מתבשל המאכל (לדוגמה הנחת בשר על גחלים הגורם בין השאר לכיבויים) או שהכיבוי נעשה ממילא. לעומת זאת, כאשר מכבים את העצים מתחת הקדירה, המטרה היא למנוע מהמאכל להישרף, ומניעת מאכל להישרף לא נחשבת צורך אוכל נפש.

להלכה

להלכה פסק **השולחן ערוך** (תקיד, א) כדעת רוב הראשונים, שבמקרה בו המאכל עומד להישרף, מותר לכבות או להנמיך את הלהבה כי יש בכך צורך אוכל נפש. **הרמ"א** (שם) הוסיף בעקבות **הרא"ש**, שבמקרה בו אפשר להציל את האוכל בקדרה בלי לכבות את האש כך יש לעשות, ונחלקו האחרונים בביאור דבריהם:

א. **המגן אברהם** (שם, ב) **המשנה ברורה** (שם, ו) ו**המנחת יצחק** (א, נו) הבינו, שכוונתם להורות שעדיף להדליק אש חדשה קטנה, מאשר להנמיך את האש הגדולה. ייתכן שההיגיון בכך הוא שבעוד שהדלקת אש נוספת משמשת ישירות לבישול המאכל ונחשבת ממש צורך אוכל נפש, הרי שהנמכת האש המקורית גורמת לכך רק בעקיפין בכך שהיא מונעת מהמאכל מלהישרף.

ב. **הרב משה פיינשטיין** (או"ח א, קטו) חלק וסבר, שעדיף להקטין את הלהבה במקרה בו האש שורפת את התבשיל, ולא להדליק חדשה. עוד הוסיף וכתב (ד, קג), שדברי המגן אברהם נסתרים מדברי הראשונים שכתבו שרק כאשר כבר קיימת אש נוספת קטנה יש להעביר את המאכל לשם כדי למנוע את שריפתו, אבל אם אין עדיף להנמיך את הקיימת ולא להדליק חדשה.

עוד הוסיף הרב משה פיינשטיין, שייתכן שבזמן הזה גם המגן אברהם יודה שעדיף להקטין את האש. וההסבר לכך שהמגן אברהם דיבר בזמנו, כשהבערה הייתה באמצעות עצים, והקטנת האש הצריכה כיבוי עצים רבים (גם אלה שלא נצרכים באופן ישיר להנמכת האש), ולכן עדיף להדליק אש חדשה. בזמן הזה לעומת זאת שיש גז, עדיף להנמיך את האש ולא להדליק חדשה.

כיבוי בגרמא

עד כה דנו בשאלה, האם מותר להנמיך את הלהבה במקרה בו רוצים שהאש לא תשרוף את התבשיל. אולם, פעמים רבות רוצים בכיבוי האש כדי שלא תדלוק כל החג. משום כך דנו הפוסקים, האם יש היתר לכבות ביום טוב בגרמא, כמו למשל על ידי סגירת ברז הגז או הרתחת מים שיגלשו ויכבו את האש. על מנת לענות על שאלה זו, ראשית יש לפתוח בדיני גרמא בשבת.

הגמרא במסכת שבת (ק"ע"א) מביאה מחלוקת בין רבי יוסי לחכמים, האם מותר לשים כלי חרס מלאים מים בשביל למנוע שריפה להתפשט. לדעת חכמים מותר, כיוון שהכיבוי אינו באופן ישיר אלא בגרמא. רבי יוסי למרות שכל הנראה סובר שגרמא מותר, אוסר במקרה זה כיוון שיש חשש שמתוך כך שאדם בהול על ממונו יבוא לכבות את האש בידיים.

האם במקום הפסד

להלכה נפסק כדעת חכמים (או"ח שלד, כב), כך שגם במקרה שריפה וכדומה התירו לכבות בגרמא. נחלקו הראשונים והאחרונים בשתי מחלוקות נוספות. **ראשית**, האם דווקא כשיש הפסד והיזק משמעותי מותר לכבות בגרמא, או מותר לכבות בגרמא בכל עניין, שכן אולי רק מעשה ישיר בידיים נאסר. **שנית**, האם יש הבדל בעניין זה בין יום טוב לשבת:

א. **המרדכי** (שבת, רמז שצט) כתב שכיבוי הותר בגרמא במקום היזק בלבד (בין בשבת ובין ביום טוב), והביא שתי ראיות לדבריו. ראיה ראשונה מהגמרא שראינו לעיל, שמתירה לשים כלי מים רק במקום שריפה המכלה והורסת. ראיה שנייה, מגמרא במסכת ביצה המתירה לכבות חתיכת עץ (כנראה בגרמא) רק במקום בו הבית יינזק, ולא בכל עניין.

ב. **הרמב"ם** (שבת יב, ד), **הרא"ש** (שבת ז, טז) ורוב הראשונים חלקו וסברו, שהן בשבת והן ביום טוב, גרמא הותרה גם שלא במקום הפסד. הם הבינו מדברי הגמרא בשבת, שהסיבה שגרם כיבוי מותר הוא מפני שהתורה לא אסרה כלל פעולת גרמא ('לא תעשה כל מלאכה', עשה אסורה, גרמא מותרת), משום כך הותר זה תקף גם שלא במקום הפסד.

למעשה למרות **השולחן ערוך** (שלד, כב) פסק שגרמא מותרת גם שלא במקום הפסד, בפועל נהוג לפסוק כדעת **הרמ"א** (שם), שכאשר הותר כיבוי בשבת בגרמא, הותר רק במקום הפסד או צער. ביום טוב הדין שונה, **והרמ"א** (תקיד, ב) התיר לכבות בגרמא גם שלא במקום הפסד (ועיין מגן אברהם שם). בעקבות כך דנו האחרונים, אלו פעולות כיבוי אש נחשבות כיבוי בגרמא:

חג"ז והרתחת מים

שתי האפשרויות המומלצות ביותר מבחינה הלכתית, הם השתמשות בחג"ז או הרתחת מים על האש:

א. האפשרויות הראשונה (שנראה שהיא המומלצת ביותר הלכתית), היא להשתמש בשעון שבת הנקרא חג"ז. מחברים למערכת הגז מעין שעון שבת המווסת את זרימת הגז, ולפני הדלקת האש בכיריים קובעים כמה זמן יזרום גז. לאחר סיום הזמן שנקבע בשעון מופסקת זרימת הגז, והלהבה כבה מאליה. נראה שיש שני טעמים, מדוע פעולה זו מותרת:

הרב עובדיה (יחזקאל דעת ב, יא) ביאר בטעם ההיתר, שכיוון שהאדם מדליק את האש ולאחר מכן היא כבה מאליה בעקבות החג"ז - מדובר בכיבוי בגרמא שכפי שראינו לעיל הותר. אמנם, פוסקים רבים וביניהם **הציץ אליעזר** (כא, יג) ו**הרב אשר יוסי** ('גרמא בשבת'), חלקו וסברו, שכאשר יש מנגנון הבנוי מראש לכבות (או להדליק) לאחר זמן, אין זה נחשב גרמא.

לכאורה לשיטתם אסור להשתמש בחג"ז, שהרי השימוש בו נחשב כיבוי ישיר שנאסר. עם כל זאת למעשה גם הם מתירים, כיוון שהדלקת האש באמצעות החג"ז, דומה להדלקת נר שיש בו שעווה המספיקה למספר שעות. כשם שמותר להעביר אש לנר ביום טוב ואין זה נחשב כיבוי בגרמא למרות שיכבה לאחר זמן מה, כך גם במקרה זה. ובלשון **השמירת שבת כהלכה** (יג, טז):

"קוצב - גז (שעון - גז) אשר הותקן מערב שבת או מערב יום טוב, כדי לכבות להבות הכיריים בשבת וביום טוב, מותר להשתמש בו, דהיינו בשבת מותר השימוש בו רק אם כוונתו מבעוד יום, ואילו ביום טוב יש לכוון אותו לפני הפעלתו, ורק לאחר מכן להדליק את הגז על ידי העברת אש אליו, וכדלעיל סעיף ג."

ב. אפשרות שניה (פחות נוחה מבחינה מעשית), היא להרתיח סיר מלא מים על גבי האש, וכאשר ירתחו המים יישפכו על האש ויכבו אותה וכפי שהציע **הרב פרנק** (מקראי קודש עמ' 69). מדובר באפשרות פשוטה, כי כפי שנראה להלן דנו האחרונים האם סגירת צינור הגז נחשבת פעולת גרמא, ואילו במקרה זה לא מתעסקים ישירות באש (אם כי עיין **מנחת יצחק**, י' מ שאסר).

כמו כן, לא מדובר במכשיר שנוצר מראש כדי לכבות את הגז, כך שהדין האם שימוש בחג"ז נחשב גרמא או לא, אינו רלוונטי במקרה זה. עם כל זאת, גם במקרה מעין זה חובה להשתמש במים שהורתחו לצורך (שהרי בישול הותר רק לצורך אוכל נפש). כמו כן, **הגרש"ז אויערבך** (שם יג, יג) סבר שרק בדרך מקרה מותר לכבות בגרמא, כך שלשיטתו לא ניתן להשתמש בפתרון זה בחופשיות.

סגירת ברז הגז

אפשרות שלישית לכיבוי האש, שמעשית מהרתחת מים על האש, אך מורכבת יותר מבחינה הלכתית, היא לסגור את ברז הגז וכך האש תכובה. הגמרא במסכת ביצה כותבת, שאסור ליטול שמן מנר דולק. בטעם הדבר נימק **הרא"ש** (ביצה ב, יז), שנטילת השמן ממחרת את כיבוי האש ויש בכך פעולת כיבוי.

א. בעקבות כך אחרונים רבים ביניהם **הרב פרנק** (מובא בשמירת שבת כהלכה יג, יב) **הציץ אליעזר** (ציץ אליעזר ו, ח) ו**הרב עובדיה** (יביע אומר ג, ל), נקטו שסגירת מיכל הגז, בין אם האש נכבית מיד ובין אם תוך מספר שניות - אסורה, כיוון שמכיל הגז הוא כעין השמן שבנר, ופעולת ניתוק הגז ממחרת את כיבוי האש. ובלשון **השמירת שבת כהלכה**:

"אסור לסגור את ברזו של מיכל הגז בשעה שהאש דולקת בכיריים, שכן יש בכך משום כיבוי, ואסור לעשות כן גם אם הברז של מיכלי הגז רחוק מן הכיריים המופעלים. ואפשר להעביר בשעה שאין האש דולקת בכיריים מעט מן הגז למיכל הריק, אם יש כזה, ולסגור את המיכל המלא ולהשתמש במעט הגז המועבר, כך שהאש תכבה מאליה אחר זמן."

ב. **הרב רבינוביץ'** (שיח נחום, כז) חלק וסבר, שכל עוד הלהבה לא נכבית מיד בסגירת ברז הגז, מותר לסגור את המפסק הראשי. בטעם הדבר נימק, שרק הגז שמזין ברגע זה את הלהבה נחשב כשמן בנר דולק שאסור להסירו, ואילו שאר הגז שבצינור נחשב כמו עצים במדורה שעוד לא נדלקו שמותר להסירם (בדומה לכך פסק **הרב ליאור** (ישיבה), שכתב שרק הגז שבצינור נחשב חלק מהשמן).

חג שמח! קח לקרוא בשולחן החג, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...